

**ETSIVÄÄ JA OSALLISTAVAA VANHUSTYÖTÄ
KEHITTÄMÄSSÄ**

IkäArvokas -hankkeen ulkoinen arviointi

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Päivi Thitz

2016

Sisältö

1 IkäArvokas -hanke huono-osaisten ikääntyneiden tukena	3
2 Ulkoisen arvioinnin lähestymistapa, kohteet ja menetelmät	4
3 Hankkeen tavoitteiden ja etsivän työn menetelmien toteutumisen arviointi	6
4 Vertaistoiminnan koulutusmateriaalin arviointi	13
5 Kehittämisprosessista esille nousseita kysymyksiä	15
6 Johtopäätökset	19
LÄHTEET	20

Taulukko ja kuviot

TAULUKKO 1. Ulkoisen arvioinnin vaiheet ja sisältö

KUVIO 1. Hankkeen tavoitteiden toteutuminen

KUVIO 2. Etsivän ja osallistavan työn menetelmien toimivuus suhteessa hankkeen keskeisten tavoitteiden näkökulmiin

KUVIO 3. Etsivän ja osallistavan työn menetelmien toimivuus hankkeen keskeisten tavoitteiden näkökulmasta

KUVIO 4. Kerhojen toimivuus hankkeen keskeisten tavoitteiden näkökulmasta

KUVIO 5. Jalkautuvan työn toimivuus hankkeen keskeisten tavoitteiden näkökulmasta

KUVIO 6. Yhteydenottokorttien toimivuus hankkeen tavoitteiden näkökulmasta

1 IkäArvokas -hanke huono-osaisten ikääntyneiden tukena

IkäArvokas-hanke (2014–2016) on vuoden 2013 Yhteisvastuu-keräyksen tuotolla rahoitettu hanke, jonka päämääränä on ikääntyneiden huono-osaisuudesta johtuvan syrjäytymisen ja yksinäisyyden vähentäminen ja oman elämän hallinnan edistäminen. Hankkeessa pyrittiin yhdistämään sekä ammattilaisten että vapaaehtoisten voimavaroja ja kohdentamaan niitä heikoimmassa asemassa olevien ikääntyneiden eristämisen vähentämiseen. Lisäksi haluttiin nostaa esille vertaistuen, lähimmäisyyden ja kansalaisvastuun merkitystä ja mahdollisuuksia ikääntyneiden tukemisessa.

Hankkeen tavoitteet olivat kokonaisuudessaan laajat:

- etsitään ja kehitetään uusia menetelmiä eristäytyneiden, yksinäisten ja syrjäytyneiden ikäihmisten tavoittamiseksi ja heidän ohjaaminen palveluiden sekä tuen piiriin
- koulutetaan vapaaehtoisia ikäihmisten tukihenkilöiksi ja vertaisohjaajiksi
- kehitetään ikäihmisille heidän tarpeistaan lähteviä vertaistoiminnan muotoja
- lisätään arjen toimintaympäristöissä ja ammattilaisten keskuudessa tietoa sekä tietoisuutta yksinäisten ja eristäytyneiden ikäihmisten kohtaamisesta ja avun tarpeesta
- tuotetaan etsivään ja osallistavaan työhön materiaalia ja vertaistoimintaan liittyvää koulutusmateriaalia

Hanke toteutettiin yhteistyössä Kirkkopalvelujen, Kehittämiskeskus Tyynelän sekä Savon ja Varsinais-Suomen alueelta valittujen pilottiseurakuntien diakoniatyön kesken. Hankkeen palkattuina työntekijöinä toimivat projektikoordinaattori ja kaksi alueellista projektityöntekijää. Savon alueelta hankkeessa olivat mukana Mikkelin, Varkauden ja Pieksämäen seurakunnat ja Varsinais-Suomen alueelta Salon, Turku Katariinan ja Pöytyän seurakunnat. Kustakin pilottiseurakunnasta oli valittu 1-2 diakoniatyöntekijää hankkeen vastuutyöntekijöiksi ja lisäksi monialaiset kehittämistyöryhmä tukemaan toiminnan paikallista suunnittelua ja toteuttamista.

Hankkeen yhteistyökumppaneita olivat paikkakuntien keskeisimmät julkisen sektorin toimijat, kyläyhdistykset, eläkeläisjärjestöt, vanhusneuvostot, paikalliset ja osin valtakunnalliset järjestötoimijat sekä vanhusten arkisissa toimintaympäristöissä toimivat tahot ja vapaaehtoisten ja vertaistoimijoiden verkostot. Lisäksi hankkeen kummiseurakunniksi oli valittu Kuopion Tuomiokirkkoseurakunta, Puumalan, Rautavaaran, Konneveden, Pirkkalan, Lempäälän, Kärkölän, Merikarvian ja Sastamalan seurakunnat. He saivat tietoa hankkeen etenemisestä ja kehitetyistä menetelmistä jo hankkeen toiminta-aikana ja toimivat kehittämistyön ”ulkopuolisina” tarkastelijoina.

2 Ulkoisen arvioinnin lähestymistapa, kohteet ja menetelmät

Hankkeen ulkoinen arviointi on osa IkäArvokas-hankkeen kokonaisarviointia. Ulkoisen arvioinnin tarkoituksena oli tukea hankkeen kehittämisprosessia asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi ja tuottaa hankkeen päättyessä arviointitietoa tavoitteiden toteutumisesta. Ulkoisen arvioinnin kohteeksi oli määritelty hankkeen prosessi ja etsivän vanhustyön menetelmien vaikuttavuus sekä vertaistoiminnan koulutuspaketin hyödynnettävyys. Ulkoisesta arvioinnista vastasi Diakonia-ammattikorkeakoulu Oy. Arvioinnin toteutti lehtori, YTT Päivi Thitz ja arvioinnin asiantuntijana toimi aluekoordinaattori, VTT Aija Kettunen.

Toteutettu arviointi oli siinä mielessä ulkopuolista, että arvioija ei kuulunut projektiorganisaatioon. Arviointitietoa kerättiin ja analysoitiin tieteellisessä tutkimuksessa käytettävillä objektiivisilla menetelmillä. Kuitenkin kehittämistä tukevaan arviointiin kuuluu se, että arvioija on vuorovaikutuksessa projektitoimijoiden kanssa, kommentoi kehittämisprosessin etenemistä ja siihen liittyviä valintoja pyrkien näin tukemaan kehittämistä.

Arviointi toteutettiin kehittävän arvioinnin menetelmien sekä kyselyjen avulla. Menetelmänä kehittävä arviointi tukee hanketta asetettujen tavoitteiden ja keinojen täsmentämisessä ja niiden keskinäisten suhteiden kirkastamisessa. Arviointi antaa palautetta ja tukea kehittämistoiminnan ohjaamisessa tavoitteiden suuntaan ja tarjoaa perusteluja kehittämiseen liittyville valinnoille. Arviointi tuottaa tietoa aikaansaaduista vaikutuksista ja parantaa toiminnan siirrettävyyttä. (Piirainen & Kettunen 2015.)

Kehittämistä tukeva arviointi tekee näkyväksi hankkeessa tapahtunutta, nostaa keskusteluun etenemisen kannalta keskeisiä asioita ja antaa mahdollisuuden hyödyntää tätä tietoa toiminnan uudelleen suuntaamisessa. Tässä arvioinnissa kehittämistä tukeva arviointi kohdentui hankkeen prosessiin ja etenemiseen painottuen hankkeessa kehitettyihin etsivän vanhustyön menetelmien vaikuttavuuteen ja vertaistoiminnan koulutuspaketin hyödynnettävyyteen.

Kehittävän arvioinnin keskeisenä välineenä toimivat **arviointikeskustelut**, joissa arvioija yhdessä hankkeen työntekijöiden (projektikoordinaattori ja kaksi projektityöntekijää) kanssa pysähtyi säännöllisesti tarkastelemaan hankkeen etenemistä. Arvioija auttoi kysymyksillä hankkeen työntekijöitä tiedostamaan hankkeen tilannetta, näkemään ja analysoimaan siinä vaikuttavia tekijöitä sekä suuntaamaan hankkeen toimintaa tavoitteiden mukaiseksi.

Arviointikeskustelut toteutuivat puolivuositain neljä kertaa syksyn 2014 ja kevään 2016 välisenä aikana. Kukin keskustelu kesti kaksi tuntia. Keskustelujen keskeiset kysymykset käsittelivät hankkeen tavoitteiden saavuttamista, kohderyhmien tavoittamista ja valittujen toimintatapojen toimimista suunnitellulla tavalla. Lisäksi nostettiin esille ennakoimattomia tapahtumia ja etenemiseen liittyviä haasteita.

Keskusteluista laadittiin muistiot, jotka lähetettiin tapaamisten jälkeen sähköpostitse hankkeen työntekijöille. Muistioiden kautta tulivat näkyväksi hankkeen ajankohtainen tilanne sekä tavoitteiden saavuttamisen ja hankkeen etenemisen kannalta keskeiset asiat. Siten keskustelut ja niistä tehdyt muistiot mahdollistivat kootun palautetiedon hyödyntämistä, hanketyöntekijöiden yhteistä oppimista ja kehittymistä. Muistiot toimivat myös arvioinnin aineistoina.

Kehittävän arvioinnin keskustelujen lisäksi arviointiaineistoa kerättiin hankkeen eri toimijaryhmille kohdistettujen **kyselyjen** avulla. Hankkeen tavoitteiden saavuttamista ja hankkeessa toteutettujen menetelmien vaikuttavuutta koskevat Webropol-kyselyt kohdennettiin hankkeen johtoryhmän ja kehittämistyöryhmien

jäsenille sekä hankkeen pilottiseurakuntien diakoniatyöntekijöille. Kyselyt sisälsivät sekä monivalintakysymyksiä että avoimia kysymyksiä, joten niiden kautta koottua tietoa analysoitiin sekä määrällisesti että laadullisesti.

Hankkeessa kehitettyä vertaistoiminnan koulutusmateriaalia arvioitiin kummiseurakuntien diakoniatyöntekijöille kohdennetulla kyselyllä (Liite 3) vaikkakin vastaajien määrä jäi tässä vähäiseksi (3/8). Tässä kyselyssä oli avoimia kysymyksiä ja analyysi toteutettiin laadullisen sisällönanalyysin menetelmällä.

Lisäksi hankkeen projektikoordinaattori ja arvioinnin tekijä tapasivat neljä kertaa liittyen arvioinnin kohdentamiseen, aineiston keruuseen ja raportointiin. Arvioija osallistui myös hankkeen pilotti- ja kummiseurakuntien sekä hanketyöntekijöiden yhteiseen tapaamiseen 5.5.2015 esitellen siellä hankkeen ulkoisen arvioinnin toteutusta. Varsinaisen kirjallisen raportin lisäksi arvioinnista koostettiin PowerPoint-esitys, jonka pohjalta ulkoisen arvioinnin tuloksia on esitelty hankkeen johtoryhmälle 19.9.2016.

TAULUKKO 1. Ulkoisen arvioinnin vaiheet ja sisältö

Sisältö	Menetelmä	Osallistujat ja määrät	Aika
Ulkoisen arvioinnin suunnittelu ja kohdentaminen	Suunnittelupalaverit	Projektikoordinaattori ja arvioija, 4 tapaamista	syksy 2014- syksy 2016
Arvioinnista tiedottaminen	Ulkoisen arvioinnin esittely	Pilotti- ja kummiseurakuntien diakoniatyöntekijät ja projektityönt., 1 kerta	kevät 2015
Hankeprosessin etenemisen arviointi	Arviointikeskustelut ja niiden muistiot	Projektikoordinaattori, kaksi projektityöntekijää ja arvioija puoli-vuosittain, yht. 4 tapaamista	syksy 2014- kevät 2016
Hankkeen prosessin ja etsivän työn menetelmien vaikuttavuuden arviointi	Kysely	Johtoryhmä, vastaajia 4/9 ja Kehittämistyöryhmät, vastaajia 19/39	kevät 2016
Hankkeen prosessin ja etsivän työn menetelmien vaikuttavuuden arviointi	Kysely	Pilottiseurakuntien diakoniatyöntekijät, vastaajia 16/19	kevät 2016
Vertaistoiminnan koulutusmateriaalin hyödynnettävyyden arviointi	Kysely	Kummiseurakuntien vastuuhenkilöt, vastaajia 3/8	kevät 2016
Arvioinnin tulosten raportointi	Aineistojen analyysi ja raportin laatiminen	Arvioija	kevät 2016- syksy 2016

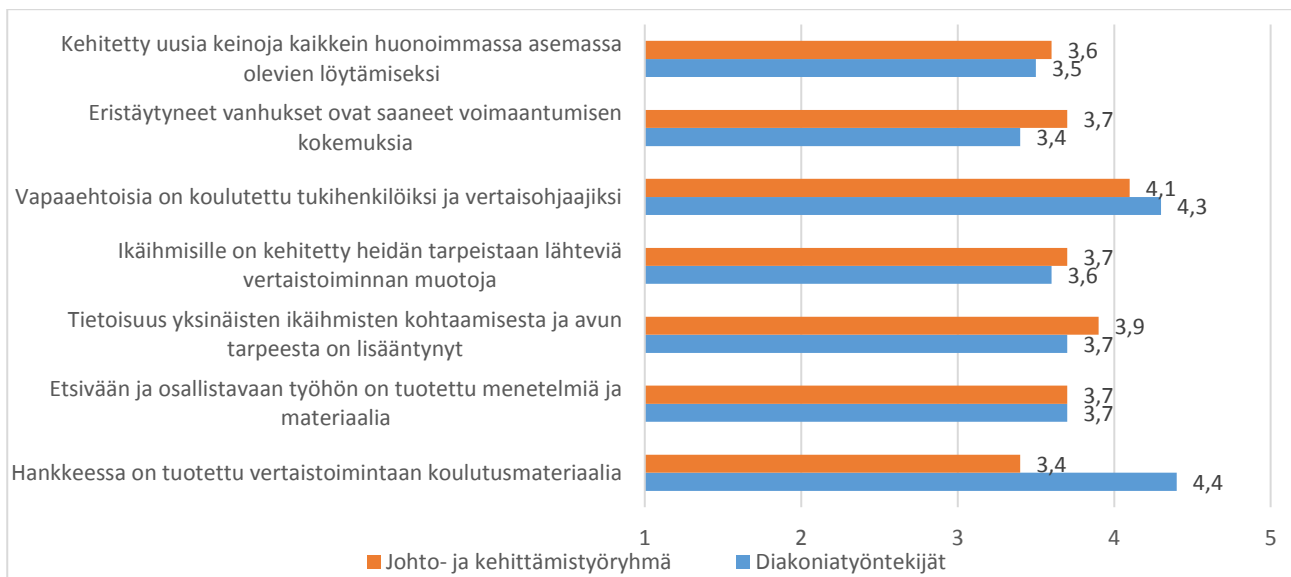
3 Hankkeen tavoitteiden ja etsivän työn menetelmien toteutumisen arviointi

Hankkeen ulkoisen arvioinnin kyselyt laadittiin Webropol-työkalulla ja kyselyn linkki lähetettiin vastaajille sähköpostilla. Diakoniatyöntekijöille kohdennettu kysely lähetettiin maaliskuun lopulla 2016 yhteensä 19 hankkeessa seurakunnan yhdyshenkilönä toimineelle työntekijälle. Kyselyyn vastasi 16 diakoniatyöntekijää, joista 8 vastaajaa toimi Savon ja 8 Varsinais-Suomen alueella. Diakoniatyöntekijöiden vastausprosentti oli 84 %. Vastanneista diakoniatyöntekijöistä 11 oli toiminut hankkeen yhdyshenkilönä koko hankkeen ajan ja viisi vastaajaa osan ajasta.

Hankkeen johtoryhmälle ja kehittämistyöryhmien jäsenille kysely lähetettiin maaliskuun lopulla 2016. Kysely lähetettiin yhdeksälle johtoryhmän jäsenelle ja 39 kehittämistyöryhmien jäsenelle. Johtoryhmän jäsenten vastauksia palautui neljä ja kehittämistyöryhmien vastauksia palautui 19. Savon alueen kehittämistyöryhmien jäseniltä palautui 8 ja Varsinais-Suomen alueelta 11 vastausta. Johtoryhmän ja kehittämistyöryhmien jäsenten vastausprosentti oli 48 %. Molempien kyselyjen tulokset analysoitiin määrällisesti ja avointen vastausten osalta laadullisesti käyttäen sisällön analyysia.

Hankkeen tavoitteiden toteutuminen

Vastaajat arvioivat hankkeen tavoitteiden toteutumista asteikolla 1-5 (1=ei ole toteutunut, 2=toteutunut heikosti, 3=toteutunut jossain määrin, 4= toteutunut hyvin, 5=toteutunut erinomaisesti). Kokonaisuutena eri ryhmiin kuuluvat vastaajat arvioivat hankkeen tavoitteiden toteutuneen jossain määrin tai hyvin. Johto- ja kehittämistyöryhmien jäsenten vastausten keskiarvo oli 3.7 ja diakoniatyöntekijöiden vastausten keskiarvo oli 3.8.

KUVIO 1. Hankkeen tavoitteiden toteutuminen

Tulosten perusteella näyttää siltä, että kokonaisuutena hankkeelle asetetut tavoitteet ovat toteutuneet melko hyvin. Tavoitteista parhaiten on toteutunut vapaaehtoisten kouluttaminen ikäihmisten tukihenkilöiksi ja vertaisohjaajiksi. Eniten haasteita tavoitteiden saavuttamisessa näyttää olleen uusien keinojen kehittämi-

sessä kaikkein huonoimmassa asemassa olevien löytämiseksi sekä voimaantumisen kokemusten mahdollistamisessa eristäytyneille vanhuksille. Tosin näidenkin tavoitteiden oli arvioitu toteutuneen ainakin jossain määrin ja erot tavoitteiden toteutumisen välillä olivat pääosin pieniä.

Johto- ja kehittämistyöryhmien jäsenet olivat arvioineet hankkeessa parhaiten toteutuneiksi tavoitteiksi vapaaehtoisten koulutuksen tukihenkilöiksi ja vertaisohjaajiksi sekä tietoisuuden lisääntymisen ikäihmisten kohtaamisesta ja avun tarpeesta. Diakoniatyöntekijöiden mukaan parhaiten hankkeessa olivat toteutuneet vertaistoiminnan koulutusmateriaalin tuottamiseen ja vapaaehtoisten koulutukseen liittyvät tavoitteet. Heikoiten oli johto- ja kehittämistyöryhmien mukaan toteutunut vertaistoiminnan koulutusmateriaalin tuottaminen ja diakoniatyöntekijöiden mukaan yksilöllisten ja ryhmämuotoisten voimaantumisen kokemusten tarjoaminen eristäytyneille vanhuksille.

Vastaajaryhmien välillä selkein ero oli havaittavissa vertaistoiminnan koulutusmateriaalin tuottamisen arvioinnissa. Diakoniatyöntekijät olivat arvioineet tämän tavoitteen toteutuneen hyvin tai erinomaisesti, kun taas johto- ja kehittämistyöryhmien jäsenet näkivät tämän toteutuneen vain jossain määrin tai hyvin. Erilaisen arvioinnin taustalla voi olla se, ettei johto- ja kehittämistyöryhmien jäsenet olleet riittävästi tietoisia koulutusmateriaalin tuottamisesta, kun taas diakoniatyöntekijöille se oli yksi hankkeen keskeisistä toiminta-alueista.

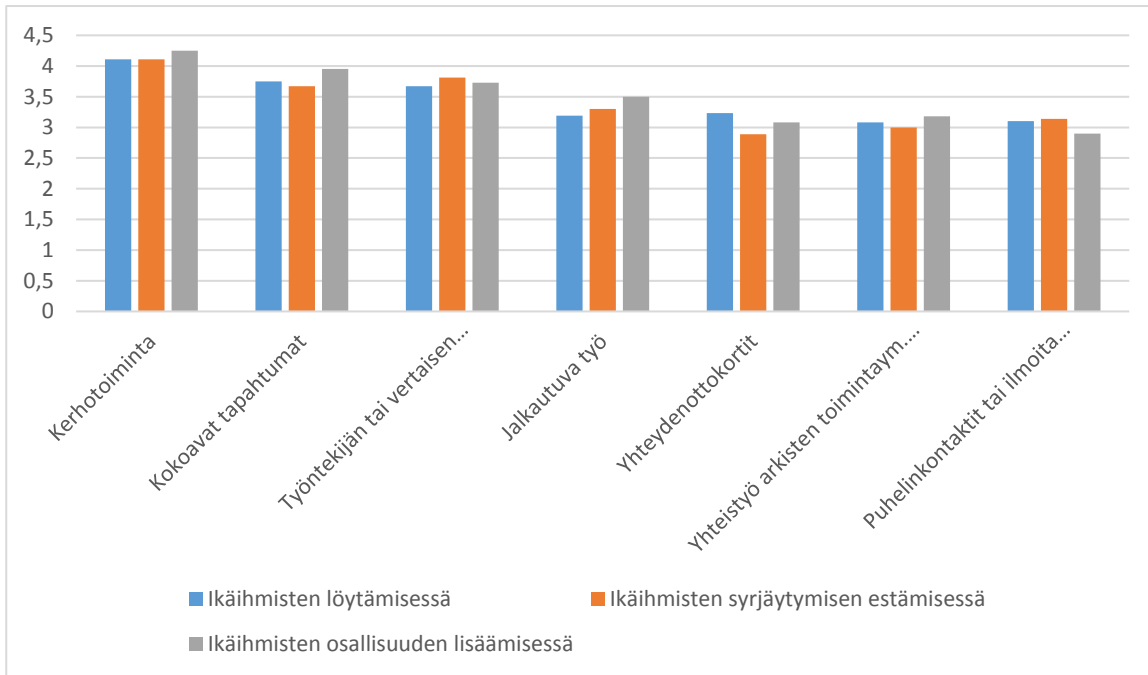
Etsivän ja osallistavan työn menetelmät

Hankkeessa kehitettiin uusia etsivän ja osallistavan työn menetelmiä, mutta myös suunnattiin seurakuntien olemassa olevaa toimintaa hankkeen tavoitteiden ja kohderyhmän suuntaisesti. Ulkoisen arvioinnin kyseilyssä keskityttiin arvioimaan niitä hankkeessa kehitettyjä ja sovellettuja menetelmiä tai toimintatapoja, jotka nousivat hankkeen arviointikeskusteluissa keskeisinä esille.

Hankkeessa kehitettyjä menetelmiä arvioitaessa niitä tarkasteltiin suhteessa kolmeen hankkeen tavoitteista nostettuun keskeiseen näkökulmaan. Kunkin menetelmän kohdalla kysyttiin sitä, miten menetelmä tai toimintatapa on toiminut

- kohderyhmään kuuluvien ikäihmisten löytämisessä
- kohderyhmään kuuluvien ikäihmisten syrjäytymisen ehkäisemisessä
- kohderyhmää kuuluvien ikäihmisten osallisuuden lisäämisessä

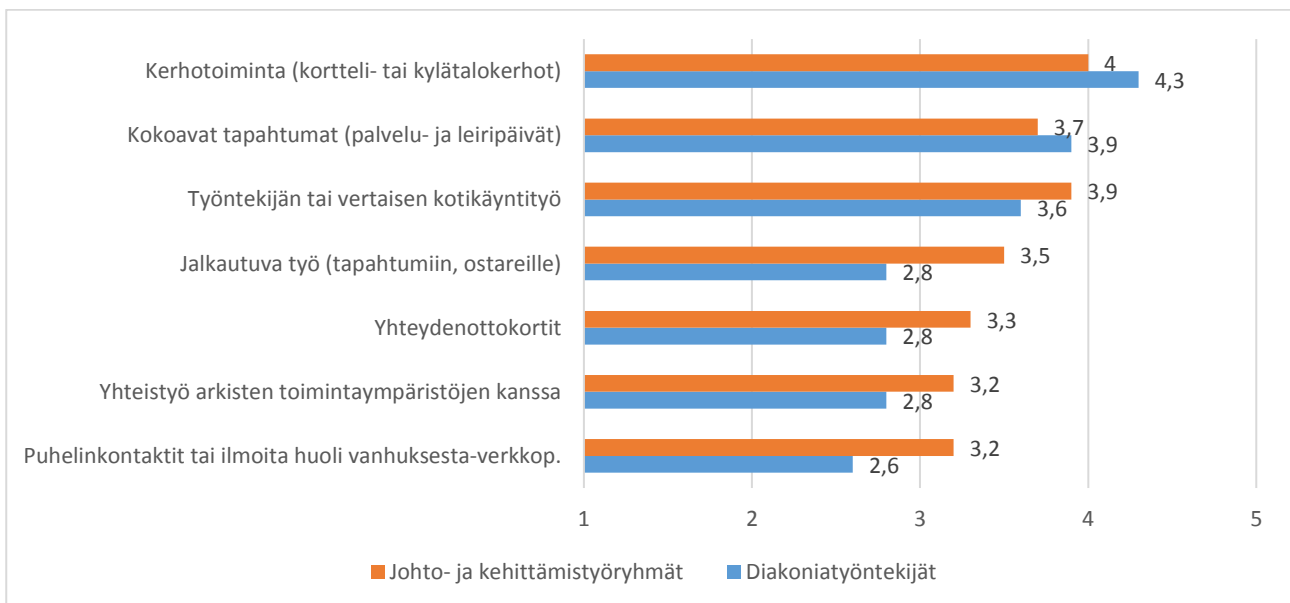
Numeraalisen (1-5) arvioinnin lisäksi kunkin menetelmän toimivuutta oli mahdollisuus arvioida sanallisesti. Diakoniatyöntekijöiden sanallista arviointia oli yhteensä noin kuusi tekstisivua ja johto- ja kehittämistyöryhmien tuottamaan tekstiä noin kolme sivua. Kuviossa 2 esitetään etsivän ja osallistavan työn menetelmien toimivuutta suhteessa hankkeen tavoitteiden keskeisiin näkökumiin.

KUVIO 2. Etsivän ja osallistavan työn menetelmien toimivuus suhteessa hankkeen keskeisten tavoitteiden näkökulmiin

Erot keskeisten tavoitteiden näkökulmien välillä eivät muodostuneet kovin suuriksi. Vastauksista voidaan kuitenkin päätellä, että syrjäytyneitä ja eristäytyneitä ikäihmisiä löydettiin parhaiten kerhotoiminnan, erilaisten kokoavien tapahtumien sekä työntekijän tai vertaisen tekemän kotikäyntien kautta. Kohderyhmään kuuluvien ikäihmisten syrjäytymistä estettiin eniten kerhotoiminnan ja kotikäyntien avulla. Ikäihmisten osallisuutta näytti vastaajien mukaan parhaiten tukevan kerhotoiminta ja erilaiset kokoavat tapahtumat.

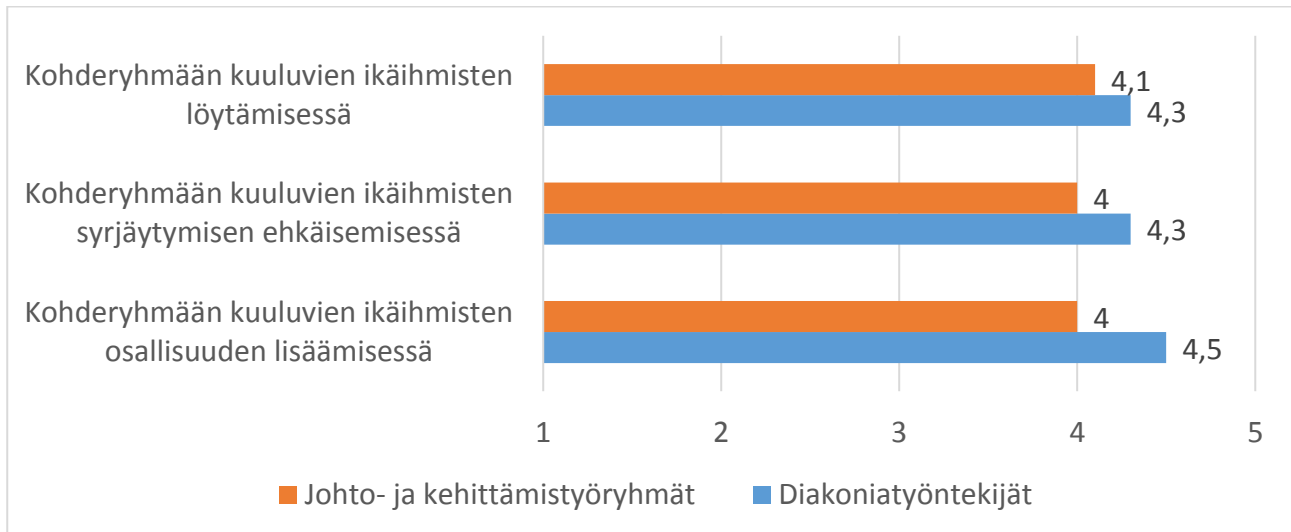
Seuraavassa kuviossa esitetään etsivän ja osallistavan työn menetelmien toimivuutta hankkeen keskeisten tavoitteiden toteutumisessa eri vastaajaryhmien näkökulmasta.

KUVIO 3. Etsivän ja osallistavan työn menetelmien toimivuus hankkeen keskeisten tavoitteiden näkökulmasta

Johto- ja kehittämistyöryhmien ja diakoniatyöntekijöiden välillä ilmenee jonkin verran eroja siinä, miten toteutetut menetelmät ovat toimineet. Diakoniatyöntekijät ovat nähneet kerhotoiminnan ja kokoavien tapahtumien toimineen paremmin kuin mitä johto- tai kehittämistyöryhmien jäsenet ovat nähneet. Sen sijaan muiden menetelmien kohdalla johto- ja kehittämistyöryhmät ovat arvioineet toteutumisen paremmaksi kuin diakoniatyöntekijät. Pohdin näitä eroja tarkemmin seuraavassa kunkin menetelmän kohdalla erikseen.

Kerhotoiminta toteutui hankkeessa erilaisena kortteli-, kylätalo-, tai kyytikerhoina tai kohtaamispaikkojen toimintana. Kerhotoiminta menetelmänä toteutui kaikissa hankkeen seurakunnissa. Sekä johto- ja kehittämistyöryhmien että diakoniatyöntekijöiden mielestä kerhotoiminta oli hankkeen tavoitteiden näkökulmasta toimivin työtapa.

KUVIO 4. Kerhojen toimivuus hankkeen keskeisten tavoitteiden näkökulmasta

Kerhojen koettiin toimivan erityisen hyvin ikäihmisten osallisuuden lisäämisessä ja syrjäytymisen ehkäisemisessä. Kerhot olivat paikkoja, joihin etsivän työn kautta löydettyä ikäihmisiä on ollut mahdollisuus ohjata. Vastaajat kuvaavat kerhojen toiminnan kannalta merkittäviksi asioiksi vapaaehtoiset ohjaajat ja heidän kouluttamisensa ohjaustehtävään. Myös sopivien tilojen löytyminen ja tarvittaessa kuljetusjärjestelyistä huolehtiminen on vaikuttanut toiminnan onnistumiseen. Avointen vastausten perusteella tulee käsitys, että kerhotoiminnassa on yhdistynyt monia hankkeen keskeisiä elementtejä; ikäihmisten tarpeisiin vastaaminen, osallisuuden kokemukset ja vertaisuuden toteutuminen. Kerhoissa on ollut runsaasti sitoutuneita osallistujia ja sekä kerholaiset että ohjaajat ovat kokeneet toiminnan mielekkäänä.

Kohderyhmälle suunnatut **kokoavat tapahtumat**, kuten palvelupäivät ja leiripäivät on myös koettu hyvin toimiviksi niissä seurakunnissa, joissa niitä on toteutettu. Useilla paikkakunnilla yhteistyö oppilaitosten kanssa on ollut merkittävä tekijä. Palvelupäivien ja leiripäivien toteuttamisessa keskeistä on ollut se, että toiminta on suunniteltu erityisesti huomioiden heikkokuntoisten ikäihmisten tarpeet, esim. riittävän pieni ryhmä, sopivan pituinen aika ja kohdennetut palvelut. Vastauksissa tulee esille kuitenkin myös se, että esimerkiksi leireille osallistumiseen koetaan kynnystä, eivätkä kaikki ole halukkaita tulemaan mukaan tämän tyyppiseen toimintaan. Osittain toteutettu toiminta on ollut kaikille avointa, jolloin päiviin on osallistunut myös jo aiemminkin seurakunnan toiminnassa mukana olevia.

Työntekijän tekemä tai vertaisen toteuttama yksilötyö toteutui kotikäynneillä tai muualla tapahtuneissa kohtaamisissa. Samoin kuin kerhotoiminta tai kokoava toiminta, myös tämä on perinteistä seurakuntien diakonian perustyötä. Kuitenkin on nähtävissä, että hankkeen myötä ikäihmisten henkilökohtaiset kohtaamiset ovat lisääntyneet ja niiden merkitys on korostunut.

*Hankkeen kautta minulle on tullut uusia asiakkaita, joiden luona pyrin käymään kerran kuu-
kaudessa. Itsekin ”terästäydin” etsivän työn suhteen ja huomasin kohderyhmään kuuluvia
vanhuksia kirkossa, syntymäpäiväjuhlissa, kaupassa, jopa ulkona liikkeessä. (diakoniatyöntekijä)*

Kotikäyntityö nähtiin tärkeänä ja suurin osa diakoniatyöntekijöistä koki sen toteutuneen hyvin. Se on kuitenkin paljon aikaa vievää ja resurssit kotikäynteihin koetaan hyvin rajallisina. Muutamat diakoniatyöntekijät kuvasivat avun ulkopuolelle jääneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ikäihmisten löytämisen haasteelliseksi. Myöskään osa tavoitetuista ikäihmisistä ei jaksanut ottaa työntekijää vastaan tai ei kokenut tarvitsevansa työntekijän hänelle tarjoamia palveluja tai yhteydenpitoa, minkä diakoniatyöntekijä saattoi kokea epäonnistumiseksi.

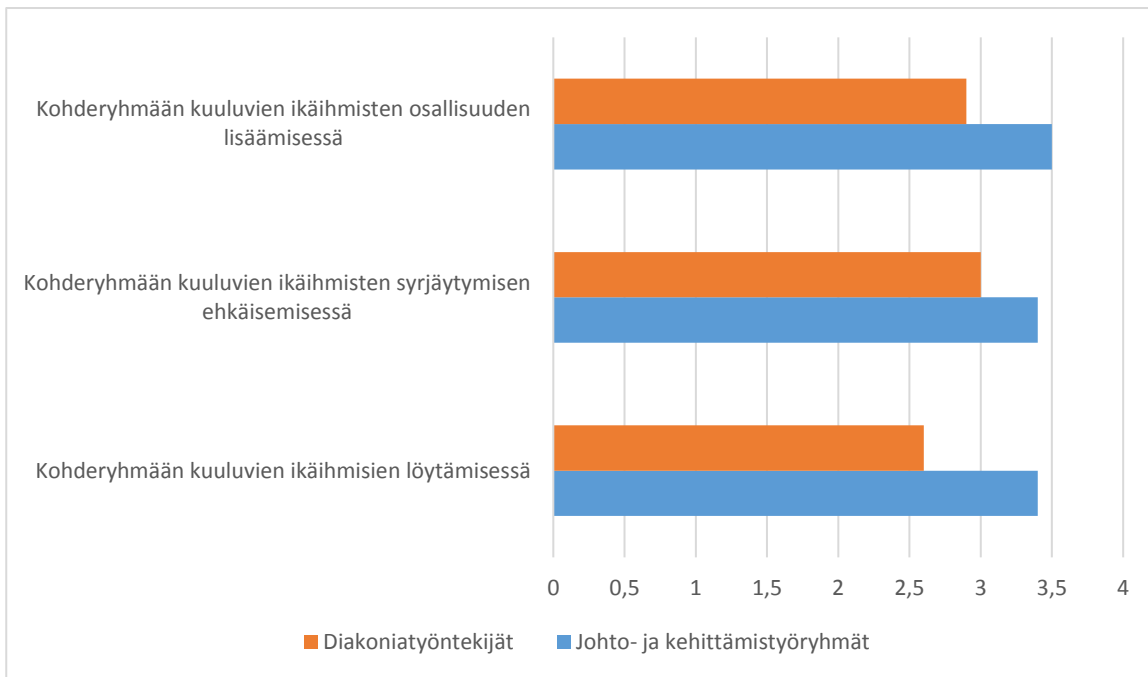
Henkilökohtaisen tapaamisen tärkeyttä ei voita mikään, mutta työntekijän resurssit ovat rajalliset tilanteessa, jossa asiakas ei haluakaan mitään palveluja, mitä olisi tarjolla. Ollaanko silloin epäonnistuttu? (diakoniatyöntekijä)

Ehkä näistä haasteista johtuen diakoniatyöntekijät eivät nähneet kotikäyntityötä tai muuta yksilötyötä aivan niin toimivaksi etsivän ja osallistavan työn menetelmäksi kuin johto- ja kehittämistyöryhmien jäsenet.

Tuloksellisimmaksi kotikäyntityö kuvataan silloin, kun auttamista tehdään yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa. Kiireettömän ajan antaminen ikäihmiselle ja avun kanavien löytäminen koettiin palkitsevana. Vapaaehtoistyössä toimivat lähimmäiset, tukihenkilöt ja ikäystävät ovat ikäihmisten kohtaamisessa suurena apuna, mutta toiminnan organisoimisessa ja vapaaehtoisten tukemisessa tarvitaan kuitenkin työntekijän panosta.

Jalkautuvan työn tarkoituksena oli olla läsnä siellä, missä ikäihmiset liikkuvat ja asioivat kuten esimerkiksi kauppakeskuksissa, senioritreffeillä tai erilaisissa ikäihmisiä kokoavissa tapahtumissa. Toiminnan kautta oli mahdollisuus sekä tavoittaa ikäihmisiä, että tehdä diakoniatyön palveluja näkyväksi. Kirkon toiminnan tavoitteissa on viime vuosina korostettu työntekijöiden jalkautumista enemmän sinne, missä ihmiset luontaisesti liikkuvat.

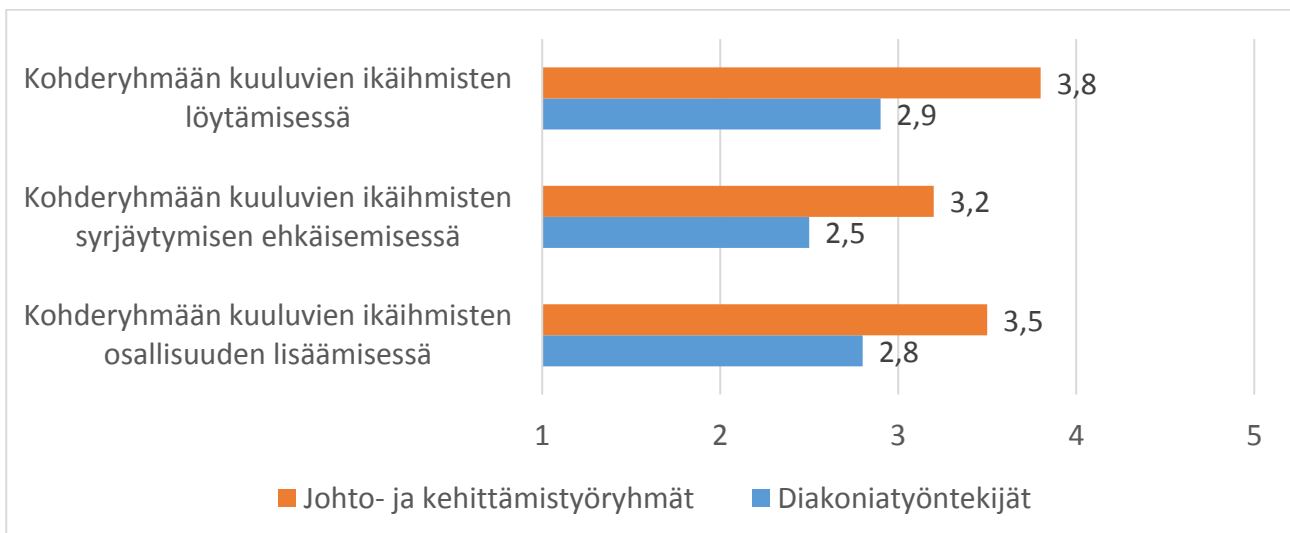
Johto- ja kehittämistyöryhmien jäsenet näkivät tämän edistäneen hankkeen tavoitteita selkeästi vahvemmin kuin diakoniatyöntekijät (KUVIO 4). Diakoniatyöntekijöiden kommenttien mukaan todella syrjäytyneitä ei tällä tavoin ehkä tavoiteta. Heidän mukaansa menetelmää kannattaisi kuitenkin kehittää diakoniatyön näkyvyyden ja matalan kynnyksen kohtaamisen mahdollistamisessa. Toisaalta tuloksista käy ilmi, ettei tähän työtapaan ehditty panostaa niin paljon kuin olisi ollut tarpeen.

KUVIO 5. Jalkautuvan työn toimivuus hankkeen keskeisten tavoitteiden näkökulmasta

Yhteydenottokorttien tavoitteena oli tavoittaa yksinäisiä, syrjäytyneitä ja palveluiden ulkopuolella olevia ikäihmisiä arkisten toimintaympäristöjen avulla. Yhteydenottokortteja oli jaossa työntekijöiden, arkisten toimintaympäristöjen sekä yhteistyökumppaneiden kautta. Korttien kautta tullessiin yhteydenottopyyntöihin vastattiin pääosin sopimalla puhelimitse työntekijän kotikäynti ja palvelutarvekartoitus ikäihmisen luona. Yhteydenottokortteja kokeiltiin jokaisessa hankkeen seurakunnassa.

Vastausten mukaan näyttää siltä, että yhteydenottokortit toimivat hyvin vaihtelevasti eri seurakuntien välillä. Kuten kuviosta 5 on havaittavissa, johto- ja kehittämissuuryhmien jäsenet näkivät korttien toiminnan selkeästi positiivisempina kuin diakoniatyöntekijät.

KUVIO 6. Yhteydenottokorttien toimivuus hankkeen tavoitteiden näkökulmasta

Diakoniatyöntekijöistä 44 % oli sitä mieltä, että yhteydenottokortit eivät ole toimineet tai ovat toimineet heikosti. Työntekijät kokivat, että korttien avulla ei ole tavoitettu todellisessa tarpeessa ja syrjäytymisvaarassa olevia ikäihmisiä. Korttien jakaminen arjen toimintaympäristöjen kautta ei ollut välttämättä sujunut tai jaettuja kortteja ei ole palautunut diakoniatyöntekijöille. Osittain myös työntekijät itse olivat rajoittaneet korttien jakamista, koska kokivat, etteivät resurssien puutteen takia olisi pystyneet vastaamaan yhteydenotopyyntöihin.

Kuitenkin diakoniatyöntekijöistä 56 %:n mukaan yhteydenottokortit olivat toimineet ainakin jossain määrin tai hyvin. Osa työntekijöistä näki sen merkittävänä uutena etsivän diakoniatyön välineenä, jonka kautta on tavoitettu uusia ja syrjäytymisvaarassa olevia ikäihmisiä. Osa vastaajista koki, että kortit on lähes poikkeuksetta otettu hyvin vastaan sekä yhteistyökumppaneiden että ikäihmisten ja heidän omaistensa parissa. Kortit ovat myös välittäneet eri tahoille tietoa diakoniatyön tekemästä etsivästä työstä ja kotikäyntien mahdollisuuksista. Osassa seurakuntien kortit tulevat jäämään käyttöön hankkeen jälkeenkkin.

Yhteistyön toimivuudessa **arkisten toimintaympäristöjen**, kuten taksien ja kirjastojen kanssa, on ollut suuria paikkakuntaakohtaisia vaihteluja. Kokonaisuutena yhteistyö oli odotettua vaisumpaa eikä lähtenyt liikkeelle siinä määrin kuin hankkeen alussa toivottiin. Joillakin alueilla esimerkiksi taksit olivat lähteneet jakamaan yhteydenottokortteja, kun taas toisilla alueilla tämä ei ole toiminut lainkaan. Osittain kyse on erilaisista toimintaympäristöistä. Esimerkiksi kaupunkiympäristössä, jonka alueella toimii useita seurakuntia, ei voi toteuttaa yhteydenottokorttien jakamista samalla tavoin kuin pienemmissä seurakunnissa. Kuitenkin myös hyvää yhteistyötä on syntynyt, mutta se on ollut melko yksittäisten toimijoiden varassa.

Puhelimen tai sähköisten välineiden kautta toimivia etsivän työn menetelmiä olivat mm. Soittorinki, Kuu-lolla puhelin ja Ilmoita huoli vanhuksesta -palvelu. Näitä palveluja kokeiltiin vain osassa seurakuntia. Puhelimen kautta tapahtuva yhteydenotto ikäihmiseen tai mahdollisuus soittaa työntekijälle koettiin pääosin hyvin tavoittavana etsivän työn välineenä. Johto- ja kehittämistyöryhmien jäsenet näkivät tämän toimineen paremmin kuin diakoniatyöntekijät. Työntekijät kokivat puhelinväliset palvelut paljon resursseja vaativana menetelmänä, mikäli niitä olisi jatkuvammin tarjolla. Toisaalta yhteydenottaminen puhelimitse saattoi toimia sellaisilla paikkakunnilla, joissa yhteydenottokortit eivät olleet välttämättä toimineet niin hyvin.

Mahdollisuus huolen ilmaisemiseen verkkopalvelun kautta oli kyselyn aikana vasta kokeilun alkuvaiheessa, joten siitä ei ollut vielä oikeastaan ollenkaan kokemusta. Verkkopalvelun odotettiin kuitenkin kehittyvän tulevaisuudessa yhdeksi etsivän työn välineeksi.

4 Vertaistoiminnan koulutusmateriaalin arviointi

Hankkeen projektityöntekijät ja pilottiseurakunnissa toimineet seurakuntien diakoniatyöntekijät rakensivat hankkeen aikana Vertaistoiminnan koulutusmateriaalin. Materiaali on tarkoitettu seurakuntien diakoniatyöntekijöiden käyttöön ja se tullaan julkaisemaan kirkon työntekijöille tarkoitettulla Sakastin verkkosivulla. Tavoitteena oli luoda koulutusmateriaali, joka olisi helposti hyödynnettävissä seurakuntien erilaisiin tarpeisiin.

Materiaali sisältää kaksi koulutusosiota. Ensimmäinen, neljän tunnin koulutusosio, on tarkoitettu vertaistukihenkilöiden eli ikäystävien kouluttamiseen. Toinen kolmeen kokonaisuuteen jakautua koulutuspaketti on kerhonohjaajille tarkoitettu vertaisohjaajakoulutus. Näissä kahdessa koulutuspaketissa on osin samoja aiheisältöjä. Tämän lisäksi materiaalissa on diakoniatyöntekijöille tarkoitettua lisämateriaalia, jota voi tarpeen mukaan hyödyntää koulutuksissa tai työnohjauksellisissa tapaamisissa.

Koulutusmateriaali sähköisessä muodossaan sisältää koulutuksessa esitettävät PP-diat ja niihin liittyvät kouluttajille tarkoitetut muistiinpanot. Lisäksi materiaalissa on liitteinä Vertaistoimintaan hakeutuvan henkilö- ja kyselykaavake, IkäArvokas-vertaisohjaajakoulutuksen esite, Koulutuksessa käytettyjen harjoitteiden käsikirja, Kerhon toivelista, Osallistavan toiminnan malleja kortteli- ja kylätalokerhoille sekä lähteitä ja tukimateriaaleja.

Koulutusmateriaalin arviointi toteutettiin toukokuussa 2015 lähettämällä materiaali sähköpostin liitteenä kahdeksalle hankkeen kummiseurakuntien vastuuhenkilölle. Koska pilottiseurakuntien työntekijät olivat itse olleet laatimassa koulutusmateriaalia, haluttiin materiaalin arviointiin ulkopuolista näkökulmaa kummiseurakuntien työntekijöiltä. Webropol-kyselyssä vastaajia pyydettiin arvioimaan erikseen kummankin materiaalin koulutussisältöjä, toteutustapoja ja hyödynnettävyyttä sekä koulutusmateriaalin käytettävyyttä ja tuomaan esille sen kehittämisehdotuksia. Koska materiaali oli (56 sivua) vastausaikaa annettiin 4 viikkoa.

Vastaamisen muistutuksista huolimatta kyselyyn vastasi vain kolme kummiseurakuntien vastuuhenkilöä. Osa työntekijöistä oli kokenut materiaalin arvioinnin liian työlääksi ja aikaa vieväksi eivätkä siksi olleet vastanneet kyselyyn. Seuraavaksi esitettyssä koulutusmateriaalin arvioinnin tuloksissa on siis huomioitava tämä vastaajien vähäinen määrä.

Ikäystävävalmennus

Koulutussisällöt koettiin tarkoituksenmukaisiksi ja monipuolisiksi. Hyvänä koettiin se, että koulutukseen tulijoilta edellytettiin aiempaa peruskoulutusta vapaaehtoistyöstä. Sisältöjen läpikäyminen nähtiin tärkeäksi, koska peruskoulutuksesta huolimatta koulutukseen tulijoilla voi olla eri laajuisesti kokemusta vapaaehtoisena toimimisesta. Koulutuksen käymisen nähtiin edesauttavan koulutettavien vertaisuutta.

Koulutussisällöt tulevat vastaajien mukaan muokkautumaan paikkakuntaakohtaisesti riippuen esimerkiksi siitä, millaisia asioita on käsitelty peruskoulutuksessa tai muuten jo aiemmin. Sisältöä pohdittiin myös koulutukseen osallistuvien taustan näkökulmasta. Yhden vastaajan mukaan osa materiaalista saattaa aiheuttaa arkuutta maaseudun tulevassa ikäihmisessä, joilla ei ehkä ole sellaista koulutusta tai asemaa elämässä, joka auttaisi ymmärtämään käsiteltäviä asioita.

Koulutussisällöistä tärkeinä mainittiin erikseen monipuolinen muistisairaahan kohtaamiseen liittyvä materiaali. Myös motivaation synnyttämiseen oli materiaalissa panostettu hyvin. Sen sijaan innostuksen säilyttämiseen

ja toiminnan jatkuvuuteen ei ole koulutusmateriaalissa kiinnitetty paljonkaan huomiota. Kuoleman, syyllisyyden ja elämättömän elämän kysymyksien esille ottamista myös toivottiin, koska ne ovat vaikeita ja todennäköisesti tulevat eteen useissa ikäystävien suhteissa.

Toteutustavat nähtiin käyttökelpoisina, mutta niihin kohdistui myös kriittisiä näkökulmia. Asiaa oli liikaa suhteessa suunniteltuun aikaan, mikä saattaa aiheuttaa osallistujissa ahdistusta ja kokemusta ettei pysty omaksumaan kaikkea esitettyä. Osan asioista voisi sanoa käytännönläheisemmin, koska liian teoreettinen esitystapa voi tuntua vieraalta. Esim. vapaaehtoistoiminnan timanttimallin käsittely tuntui liian teoreettiselta, kun taas vanhuuteen liittyvien kysymysten käsittely ja liitteissä olevat asiat oli esitetty ymmärrettävästi.

Jokainen työntekijä varmasti toteuttaa koulutuksen omalla tavallaan ja tilanteen mukaan. Yksi vastaajista kävi asiat mieluummin läpi keskustellen ilman dioja. Hän näkee, että kouluttajalla on oltava muutosvalmiutta muokata koulutusta osallistujilta tulevien tarpeiden ja konkreettisten kysymysten mukaisesti.

Materiaalin **hyödynnettävyys** nähtiin pääosin hyvänä. Materiaali antaa hyvän pohjan, josta erilaiset kouluttajat voivat muovata omaan ympäristöön soveltuvan koulutuksen. Materiaalissa oli myös vastaajille uusia mukavia harjoitteita ja nettilinkkejä, joita on mahdollista hyödyntää. Yhden vastaajan mukaan ikäihmisiä on vaikea saada innostumaan uusista leikeistä (esim. Harrastesalaatti), kun taas vanhat, kuten Tulitikkuja lainaamassa, ovat toimivia.

Vertaisohjaajakoulutus

Vertaisohjaajakoulutuksen **koulutussisällöt** koettiin tarkoituksenmukaisina ja tärkeinä. Erityisesti mainittiin ennakkotehtävä, käytännön harjoitteet (esim. rooli-harjoite) sekä kriisitilanteiden esille ottaminen. Lisäksi Ryhmästä enemmän –kirja koettiin hyvänä materiaalina.

Toteutustavat nähtiin toimivina ja ohjaajille tarvittavaa tukea antavina. Oletus oli, että vertaisohjaajaksi koulutettavat ovat rohkeampia kuin ikäystävälammennukseen tulevat ja siksi erilaisia työskentelytapoja voidaan soveltaa rohkeammin.

Tämä koulutusmateriaali otetaan ilolla käyttöön, tarvittaessa paikallisesti ”maustaen”. Vastaajat näkivät, että tällä päästään hyvin liikkeelle ja materiaalista saadaan uusia ideoita (esim. toiminnalliset harjoitteet ja kriisitilanteiden käsittely). Työnohjauksessa asioita voi sitten syventää lisää.

Koulutusmateriaalin ulkoasu ja käytettävyys

Valmiit PowerPoint-diat koettiin selkeinä, mutta ne vaativat kouluttajalta etukäteen tutustumista, jotta koulutus sujuu jouhevasti. Yhdelle vastaajalle muistiinpanosivujen käyttö ei ollut ennestään tuttua. Diojen teksti oli selkeää ja näkyvyys hyvä. Jos diat tulostetaan materiaalipaketiksi koulutettaville, niin niihin toivottiin vähän enemmän tilaa omille muistiinpanoille. Diojen käytön haasteena koettiin, että ne helposti vangitsevat koulutettavien katseen ja huomion ja siten vähentävät luontevaa vuorovaikutusta.

Kokonaisuutena vertaistoiminnan koulutusmateriaali koettiin innostavana. Tämän tyyppistä materiaalia on kaivattu ja sille on käyttöä seurakunnassa. Vertaistukihenkilöiden ja -ohjaajien löytäminen ja erityisesti si-touttaminen koettiin haasteena, johon kannattaa pyrkiä löytämään keinoja.

5 Kehittämisprosessista esille nousseita kysymyksiä

Kehittävän arvioinnin menetelmällä käydyissä keskusteluissa nousi esille kehittämistoiminnan etenemiseen liittyviä kysymyksiä. Osa asioista tuli esille myös johto- ja kehittämistyöryhmille sekä diakoniatyöntekijöille osoitettujen kyselyjen avoimissa vastauksissa. Nostan seuraavassa esille niitä asioita, jotka näyttäytyivät kehittämisprosessin ja tavoitteiden saavuttamisen kannalta erityisen merkityksellisinä.

Kehittämistoiminta paikallisena ja yhteisenä työnä

Hankkeistetulla kehittämistoiminnalla ei ole seurakunnissa pitkiä perinteitä ja siksi rajattuihin tavoitteisiin suuntautuva määräaikainen kehittämistyö ei välttämättä ole kaikille työntekijälle ennestään tuttua. Seurakunnista hankkeeseen nimetyt diakoniatyöntekijät osallistuivat hankkeen toimintaan osana omaa työtään. Vaikka hankkeen tavoitteet eivät olleet diakoniatyöstä irrallisia, vaatii kehittämistoimintaan osallistuminen mahdollisuutta suunnata työaika hankkeen tavoitteiden mukaiseen toimintaan. Lisäksi kehittämistoiminta vaatii työntekijältä kehittämisorientaatiota, jossa toimintaa suunnitellaan ja organisoidaan yhteistyössä hankkeen ja toisten seurakuntien diakoniatyöntekijöiden kanssa.

Diakoniatyöntekijöiden mahdollisuudet sitoutua hanketoimintaan vaihtelivat jonkin verran seurakuntien välillä. Osassa seurakuntia hankkeen vastuutehtävää kierrätettiin tai hankkeen aikana tapahtui muista syistä työntekijöiden vaihdoksia. Osittain tämän nähtiin tuovan haasteita pitkäjänteiseen kehittämiseen ja yhteistyösuhteiden luomiseen. Toisaalta tehtävien kierrättäminen laajensi tietoisuutta hankkeesta ja siinä kehitetyistä menetelmistä. Hankkeesta vastuussa olevien diakoniatyöntekijöiden mahdollisuus työparityöskentelyyn koettiin toimivaksi. Myös laajemmin oman työyhteisön ja työtiimin sisäلتä saadun tuen ja kannustuksen nähtiin edistävän hankkeen toteutumista.

Vertaisohjaajien koulutusta rakennettiin alueellisissa työryhmissä diakoniatyöntekijöiden ja projektityöntekijän kesken. Koulutuksen rakentaminen koettiin vaativana ja sen sisällöistä jouduttiin käymään paljon keskusteluja ja tekemään kompromisseja. Kuitenkin kokonaisuutena koulutuspaketin rakentaminen oli hankkeessa toimijoita yhdistävä prosessi ja yhdessä kehittäminen koettiin antoisana. Alueiden työntekijät saivat siinä hyödyntää osaamistaan ja kehittää yhdessä uutta, mikä koettiin omaa osallisuutta vahvistavana ja yhteisöllisesti voimaannuttavana.

Hankkeen etenemisen aikana tuli esille se, miten seurakuntien koko, erilaiset toimintakulttuurit ja paikalliset yhteistyökäytännöt vaikuttivat hankkeen toiminnan toteuttamiseen. Sama menetelmä saattoi tuottaa eri seurakunnissa hyvin erilaisia tuloksia. Esimerkiksi yhteydenottokorttien todettiin toimivan osassa seurakuntia hyvin, kun taas jossakin toisessa ne eivät osoittautuneet toimiviksi. Hankkeen työntekijöiden ja seurakuntien vastuuhenkilöiden yhteiset tapaamiset koettiin merkittäviksi kokemusten vaihdon ja yhteisen kehittämisen mahdollistajiksi.

Hankkeen laaja toimintakenttä kuudessa erilaisessa seurakunnassa mahdollisti erilaisten toimintatapojen keilemisen ja laajan toimintamallien kirjon. Vaikka kyse oli yhteisestä kehittämistoiminnasta, työntekijät joutuivat miettimään erilaisten toimintamallien soveltuvuutta oman seurakunnan diakoniatyössä. Vaikka seurakunnissa sisäistettiin etsivän vanhustyön perusidea ja merkitys varmasti melko samalla tavalla, etsivän työn menetelmien käyttöönotto tai soveltaminen vaihteli seurakunnittain. Esimerkiksi yhdessä seurakunnassa päädyttiin tavoittamaan ikäihmisiä erikseen valitulle kohderyhmälle kohdennetuilla puheluilla, kun taas toisessa seurakunnassa tarjottiin ikäihmisille mahdollisuutta soittaa IkäArvokas puhelimeen kerran viikossa kahden tunnin ajan. Tai kun yhdessä seurakunnassa yhteydenottokorttien kautta ei tavoitettu ikäihmisiä, lähdettiin siellä kokeilemaan sähköisiä yhteydenottopalveluja.

Hankkeen kohderyhmän rajaaminen ja toiminnan suuntaaminen

Hankkeen kohderyhmäksi oli määritelty eristäytyneet, yksinäiset ja syrjäytyneet ikäihmiset. Tavoitteena oli erityisesti tavoittaa huono-osaisia vanhuksia, jotka eivät välttämättä ole muiden palveluiden piirissä. Projektisuunnitelman mukaan tämä kohderyhmälle on ominaista näkymättömyys, huono-osaisuus ja heihin usein kohdistuvat negatiiviset tai välinpitämättömät asenteet. Lähtökohtaisesti voitiin olettaa, että seurakuntien diakoniatyössä ainakin jossain määrin toimitaan juuri näiden ikäihmisten parissa. Kuitenkin diakoniatoinnin piirissä on myös niitä, joilla on olemassa sosiaalisia verkostoja tai jotka saavat diakoniatyön lisäksi tukea julkisen tai kolmannen sektorin palveluista.

Hankkeen kohderyhmän rajaamiseen ja kohdentumiseen liittyvää keskustelua käytiin koko hankkeen ajan. Keskusteluissa pohdittiin sitä, millä kriteereillä ihmisen yksinäisyys tai syrjäytyminen määritellään ja kuka voi määrittää henkilön kohderyhmään kuuluvaksi. Hankkeen alkuvaiheessa haastateltiin etsivän työn kautta tavoitettuja ikäihmisiä ja pyrittiin kartoittamaan heidän elämäntilannettaan sekä palvelujen ja tuen tarvetta. Haastattelujen perusteella kohderyhmä näyttäytyi moninaisena. Haastatteluissa huono-osaisuus tai syrjäytyminen tuli esille toisaalta ulkoisten tekijöiden kautta, kuten toimeentuloon, terveyteen ja toimintakykyyn tai sosiaalisiin suhteisiin liittyvänä. Kuitenkin näiden lisäksi oli kyse myös ihmisen omasta kokemuksesta, johon liittyivät tunteet ulkopuolisuudesta ja syrjään tai yksin jäämisestä.

Kohderyhmän määrittelyyn liittyvät kysymykset nousivat esille mm. mietittäessä etsivän työn menetelmiä ja osallisuutta tukevien ryhmien toimintaa. Esimerkiksi hankkeessa kehitettyjen yhteydenotokorttien tai puhelinkontaktien kautta tavoitettiin yksinäisiä ja syrjäytyneitä ikäihmisiä, mutta kaikki yhteydenottoa toivoneet eivät olleet huono-osaisia tai erityisesti ammatillisen avun tarpeessa. Näissä kohden oli tehtävä rajanvetoa siitä, millaisiin asiakastapaamisiin hankkeen resursseja kohdennetaan. Samoin pohdittiin myös sitä, missä tapauksissa tarvitaan työntekijän ammatillista apua ja missä kohden vapaaehtoisen tarjoama tuki on riittävä.

Kohderyhmän rajaamisen kysymykset tulivat esille myös ryhmätoimintoihin kutsuttaessa. Seurakunnilla oli erilaisia näkemyksiä siitä, kutsutaanko esimerkiksi korttelikerhoihin tai palvelupäiviin avoimella vai erityisesti kohderyhmälle kohdennetulla kutsulla. Avoimen kutsun kautta tarjottuun toimintaan saattoi tulla mukaan jo muussakin seurakunnan tai järjestöjen toiminnassa mukana olevia, kun taas henkilökohtaisesti kohdennetulla kutsulla tavoitettiin varsinaiseen kohderyhmään kuuluvia. Kohderyhmää rajaava ilmoittelu saatettiin kokea leimaavana. Työntekijät varoivat sitä, ettei asiakkaille syntyisi kokemusta, että heitä ulkopuolelta määritellään syrjäytyneiksi tai huono-osaisiksi. Toisaalta kaikille avoimien tilaisuuksien kautta saatettiin löytää myös palvelujen ulkopuolelle jääneitä. Kerhotoiminnassa koettiin hyväksi se, että kerhoissa oli mukana myös toimintakyvyltään ja voimavaroiltaan parempikuntoisia ihmisiä, jotka saattoivat olla tukena enemmän apua tarvitseville.

Vaikka hankkeen kohderyhmästä oli hankkeen toimijoilla yhdensuuntainen näkemys, käytännön tasolla toimintaa kohdennettiin ja rajattiin eri seurakunnissa jossain määrin eri tavoin. Koska hankkeen tavoitteet ja toiminta olivat osin päällekkäisiä seurakunnissa olemassa olevan diakoniatoinnin kanssa, työntekijät joutuivat miettimään sitä, onko mielekäästä perustaa hankkeen kohderyhmälle uusia ryhmätoimintoja vai pyritäänkö kohderyhmään kuuluvia integroimaan jo olemassa oleviin ryhmiin.

Vertaisuuden määrittely

Yhtenä osana hankkeen tavoitteissa oli ikäihmisten tarpeista nousevan vertaistoiminnan muotojen kehittäminen ja vertaistoimintaan liittyvän koulutusmateriaalin tuottaminen. Hankkeessa käytiin keskustelua siitä, kuka on vertainen ja millaista toimintaa voidaan kutsua vertaistoiminnaksi. Vertaistoiminnasta on Suomessa puhuttu vasta 1990-luvun puolesta välistä alkaen eikä sillä ole aivan yhtenäistä määritelmää. Lähtökohtaisesti sillä tarkoitetaan toimintaa, jossa saman kokemuksen tai sairauden omaavat ihmiset saavat toisiltaan tukea, jota eivät voi muilta auttajatahoilta saada. Vertaistoiminta vahvistaa ihmisen subjektiivista ja ryhmän jäsenten vastavuoroisuutta heitä yhdistävään tilanteeseen liittyvien ongelmien ratkaisemisessa. (Hyväri 2005; Laimio & Karnell 2010.)

Seurakuntien diakoniatyössä toimii vapaaehtoisia lähimmäisinä ja tukihenkilöinä eri tavoin tukea tarvitseville. Lisäksi seurakunnissa on pienryhmiä, joiden ohjaajina voivat toimia työntekijät tai vapaaehtoiset. Varsinaisesti vertaisuuteen perustuvia ryhmiä voidaan seurakunnissa katsoa olevan esimerkiksi omaishoitajien, mielenterveys- tai päihdekuntoutujien ryhmät. Erityisesti monet ikäihmisille suunnatut ryhmät ovat olleet avoimia ja niiden näkökulmana on keskinäisen tuen jakamisen rinnalla myös yleisempi sosiaalinen kanssakäyminen, virkistys tai hengellisen elämän tukeminen. Vapaaehtoisilla ja tuen saajilla tai ryhmään osallistuvilla ei kuitenkaan ole välttämättä samankaltaista elämäntilannetta tai sellaista yhdistävää tekijää, jotta voitaisiin puhua vertaisuudesta.

Hankkeen loppuvaiheessa käytiin keskustelua siitä, toteutuiko vertaisuus kylätalokerhoissa, jotka kokosivat samalla alueella ja kaukana keskustasta asuvia ikäihmisiä yhteen. Ja oliko vertaisuudesta kysymys kerhossa, jossa syntyi yhteys muutaman puolisoaan hoitavan tai heikkonäköisen ja liikuntarajoitteisen ihmisen välille. Tai riittääkö yksin asuvan ikääntyneen elämäntilanne vertaisuutta synnyttäväksi tekijäksi.

Vertaistoiminnan kehittämisen tavoite pakotti työntekijät miettimään toiminnan suuntaamista ja kohdentamista. Mutta toisaalta se myös herättää kysymyksen siitä, millaiset rajaukset ovat seurakunnan diakoniatyön näkökulmasta mielekkäitä huomioiden seurakuntien erilaiset toimintaedellytykset. Esimerkiksi pienessä seurakunnassa ei välttämättä löydy samankaltaisessa elämäntilanteessa olevia lähialueelta, jolloin vertaistoiminnan toteuttaminen ei ole mahdollista.

Kehittämisen merkitys diakoniatyön arjessa

Hankkeessa mukana oleminen tuotti seurakuntien diakoniatyölle monenlaisia positiivisia vaikutuksia. Kehittämistoiminta nosti esille kysymyksiä diakoniatyön suuntaamisesta, rajaamisesta ja vastuukysymyksistä työntekijöiden ja vapaaehtoisten kesken. Diakoniatyöntekijät saivat hankkeen kautta tukea työmenetelmien kehittämiseen ja uusien työtapojen soveltamiseen.

Hanke vahvisti seurakunnissa vapaaehtoisten roolia tukihenkilöinä, vertaistojoina ja ryhmien ohjaajina. Samalla se korosti työntekijöiden vastuuta vapaaehtoisten kouluttamisessa ja tukemisessa. Hankkeessa tuotettu koulutusmalli ja -materiaali antavat konkreettista tukea vertaistoiminnan kehittämiseen.

Hankkeen toiminta nosti diakoniatyön merkitystä ja mahdollisuuksia esille paikallisesti ja yhteistyökumppaneiden parissa. Keskeisenä positiivisena vaikutuksena nähtiin paikallisten yhteistyöverkoston tiivistyminen ja myös uusien yhteyksien rakentuminen. Hankkeen kautta diakoniatyön mahdollisuudet ikäihmisten parissa tehtävässä työssä tulivat laajempaan tietoisuuteen.

Kehitettyjen menetelmien uutuusarvo

Hanke oli tavoitteiltaan diakoniatyön ytimessä. Hankkeen aikana nostettiin esille kriittinen kysymys siitä, millainen uutuusarvo hankkeessa toteutetuilla toimenpiteillä todellisuudessa on. Kehitettiinkö hankkeessa siis uutta vai muokattiinko olemassa olevia työtapoja?

Yhtäältä hankkeessa sovellettiin diakoniatyössä olemassa olevia menetelmiä pyrkien luomaan niihin hankkeen tavoitteiden mukaista näkökulmaa. Esimerkiksi kerhotoiminta, leiripäivät ja palvelupäivät ovat perinteisiä diakoniatyön toimintamuotoja. Hanke kuitenkin auttoi työntekijöitä suuntaamaan näitä toimintamuotoja erityisesti huono-osaisille ja syrjäytyneille ikäihmisille ja kehittämään niiden sisältöä siten, että ne vahvemmin vastaavat kohderyhmän tarpeisiin.

Toisaalta hankkeessa kokeiltiin ja kehitettiin diakoniatyölle uusia työmenetelmiä. Näitä olivat erityisesti yhteydenottokorttien käyttäminen etsivän työn välineenä, vertaistoiminnan koulutusmallin ja -materiaalin rakentaminen sekä ihmisten parissa toimivia kokoavat välittämisen verkostot. Kehittäminen näiden menetelmien osalta ei kuitenkaan pääty hankkeen toiminnan päättyessä, vaan uusien toimintatapojen juurruttaminen ja edelleen kehittäminen seurakunnissa jatkuu. On myös huomattava, että uusien menetelmien ja toimintatapojen käyttöönotto vaatii seurakunnissa diakoniatyön uudelleen suuntaamista siten, että uudelle toiminnalle on tilaa ja se löytää paikkansa olemassa olevan toiminnan rinnalla.

6 Johtopäätökset

Uusin diakoniatyön arkea kuvaava Diakoniabarometri 2016 korostaa diakoniatyöntekijöiden olevan huono-osaisuuden asiantuntijoita oman seurakuntansa alueella. Diakoniatyöntekijät ovat vuosikymmenten ajan kohdanneet ikääntyneitä ihmisiä. Barometrissa diakoniatyöntekijät nostavat esille ikääntyneiden pitkittyneen yksinäisyyden ja mm. päihdeongelmien lisääntymisen. (Gävert 2016, 95–96.) Siten IkäArvokas -hanke on vastannut erityisen ajankohtaiseen haasteeseen.

Kokonaisuutena hanke näyttää saavuttaneen arvioinnin kohteena olevat tavoitteensa kohtuullisen hyvin. Toki monen tavoitteen kohdalla kehittämistyö seurakunnissa jatkuu luontevasti osana diakonian perustyötä.

Hanke on toteutuspaikkakunnillaan nostanut tietoisuuteen huono-osaisten ja syrjäytyneiden ikäihmisten tilannetta ja koonnut verkostoja toimintojen edelleen kehittämisen tueksi. Hanke on tuottanut konkreettisia toimintamalleja, joita on mahdollista jakaa laajemmin diakoniatyön kehittämiseksi. Hankkeessa kehitettyjen koulutusmateriaalien ja toimintamallien sijoittaminen kirkon verkkosivuille mahdollistaa tulosten valtakunnallisen hyödyntämisen.

Pohdittavaksi jää, kannattaako yhdessä hankkeessa kokeilla mahdollisimman laaja-alaisesti monenlaisia toimintamalleja vai olisiko mielekkäämpää syventyä kehittämään muutamia keskeisiä toimintamuotoja jäsenyntyneimmiksi malleiksi. Toki kaikki kehitetyt toimintamuodot ovat osaltaan tukeneet hankkeen keskeisiä etsivään työhön sekä osallisuuden ja vertaisuuden tukemiseen liittyviä tavoitteita.

Hankkeen tavoitteiden kiinteä yhteys diakonian perustyöhön on edesauttanut kehitettyjen menetelmien juurruttamista osaksi seurakuntien työtä. Toisaalta vaarana on voinut olla jääminen perinteisten toimintatapojen ”pieneen viilaukseen” sen sijaan, että olisi rohkeasti lähdetty uudenlaisen työtteen kokeilemiseen.

Hankkeen toimintaa toteutettiin kuudessa seurakunnassa kahdella alueella eri puolilla Suomea. Hankeprosessin aikana järjestettiin sekä kaikkien hanketoimijoiden yhteisiä että alueellisia ja paikallisia työkokouksia ja seminaareja. Niissä tiedotettiin ja käsiteltiin hankkeen asioita, jaettiin kokemuksia ja suunniteltiin toimintaa yhdessä. Kuitenkin näyttää siltä, että yhteistä prosessointia olisi pitänyt olla enemmän, jotta yhteinen näky hankkeen tavoitteista ja sisällöstä olisi ollut helpompi saavuttaa.

Yhtenä hankkeen kehittämiskohteena voisikin nähdä sellaisten vuorovaikutuksen rakenteiden luomisen, jotka takaavat hankkeen toimijoille erityisesti alkuvaiheessa riittävästi mahdollisuuksia tavoitteiden ja käsitteiden yhteiseen määrittämiseen. Hankkeen toiminnan edetessä toimivat vuorovaikutusrakenteet edesauttavat kokemusten jakamista ja kehittämistoiminnan yhteistä prosessointia.

Tässä hankkeessa on keskitytty vahvistamaan huono-osaisten ikäihmisten osallisuutta etsimällä ja saattamalla heitä yhteyteen toinen toistensa kanssa. Vertaistoiminnan kehittäminen on toiminut tässä yhtenä mallina eristäytyneisyyden ja syrjäytymisen purkamisessa. Diakoniabarometri nostaa seurakuntien tulevaisuuden kehittämishaasteeksi mahdollisuuksien luomisen sille, että myös yhteiskuntamme huono-osaisimmat löytäisivät yhteisön, johon voivat kokea kuuluvansa yhdessä ”hyväosaisten” kanssa. (Gävert 2016, 103.) Ehkä tätä IkäArvokas -hankkeessa hyvin alkanutta työtä voisi jatkaa kehittämällä seurakunnan perustoimintojen saavutettavuutta siten, että myös syrjäytymisuhan alla olevat ikäihmiset voisivat helpommin löytää sieltä oman paikkansa.

LÄHTEET

Gävert, T. 2016. Diakoniabarometri 2016. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Hyväri, S. 2005. Vertaistuen ja ammattiauttamisen muuttuvat suhteet. Teoksessa M. Nylund & A. B. Yeung (toim.) Vapaaehtoistoiminta – anti, arvot ja osallisuus. Tampere: Vastapaino, 214–235.

Laimio, A. & Karnell, S. 2010. Vertaistoiminta – kokemuksellista vuorovaikutusta. Julkaisussa Laatikainen, Tanja (toim.) Vertaistoiminta kannattaa. Helsinki: Asumispalvelusäätiö ASPA, 9–19.

Piirainen, K. & Kettunen, A. 2015. Arviointitutkimus ja kehittävä arviointi ammattikorkeakoulussa. Teoksessa R. Gothóni, S. Hyväri, M. Kolkka & P. Vuokila-Oikkonen (toim.) Osallisuutta, oppimista ja arviointia. Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja 2015. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 263–272.